

Раїса Гусленко

МУЗИКА – КАТЕГОРІЯ ДЕРЖАВНА

Хроніка підготовки та проведення довоєнних і повоєнних союзних, республіканських, обласних і районних свят пісні на прикладі історії районного самодіяльного хору в Лазірках на Полтавщині

Музыка як узагальнена вібрація наявна у всіх пору-
хах живої клітини. Вона формує звуковий прос-
тір. Низький церковний дзвін із завмираннями знімає
напругу організму, надає йому рівноваги. Високий звук
передзвону церковного зворушує людину, огортає її
душу спокоєм та радістю. Вокальна й інструментальна
музыка в церковних церемоніях духовно і фізично очи-
щає, наповнює душу спокоєм, просвітлює людину. Ме-
лодика української народної пісні концентрує високі
частоти. Несе енергію любові, радості, натхнення, гар-
монії та краси. Емоційно вона завжди спрямована до
Душі й Серця.

Говорять: королівську кров носять не в бочках, а у
кровоносних судинах. Подібними, знаковими для духов-
ної моці країни, кровоносними судинами є народні пісні.
Як носії генетичного коду нації, що дісталися нам як
спадок тисячоліть. Як скрижалі, на яких записані світог-
ляд народу, його образотворча мова, духовні завдання
на день насущний і прийдешній. Найдавніші пісні про
створення світу звучали у світлославних колядках. У
щедрівках пращури втілювали родючу силу життєтвор-
чої картини світу. У веснянках уславляли ясне-карасне
світло та тії ж життєтворчі процеси у світі земному і
вишньому. Кожної пори Володар мав відповідні вті-
лення в народних піснях. Узимку він був «паном-Госпо-
дарем», а влітку – самим Купайлом. На любові до землі,
до батьківщини трималася волелюбна душа народу.
Його пісні – творчий здобуток духу і знань укоріненого
етносу. Тому вони вічні, як сам народ, як вічний сам світ,
у якому він живе.

«Віки мужності і звитяги, віки з шаблею в боях і за
плугом на кровію политому полі, віки мук на невольни-
чих торговцях трьох материків і віки боротьби проти
татарських, турецьких, ногайських та інших орд, віки
надії в очах і сльози на віях, віки журби в серці і неско-
реної думи на чолі, грозові ночі повстань і тугою пере-
сновані дні жіночого чекання, дівочої вірності – така
народна пісня. Вона, як і наша доля, виростала на чор-
ному хлібі історії... Пісні розходилися по всій Україні,
вросли у вічність і ставали для нащадків хвилюючою
історією» (М. Стельмах).

Протягом віків поетичний геній народу витворив
нескореної сили та неперевершеної краси духовні пі-
сенні скарби. Їхня жанрова різноманітність є вінком пі-
сень, що буяє квітом автентичних, козацьких пісень,
чумацьких, кріпацьких, рекрутських, бурлацьких, ро-

динних, ліричних, весільних, колицьких, жартівливих,
сатиричних, пританцювок (триндичок), коломийок, пі-
сень-дотепів... Найприкметнішою з рис народної пісні
є поєднання в ній лірики з епосом. Збагатила народну
скарбницю низка пісень літературного походження. До
багатьох із них мелодії склав сам народ. Решта є творчі-
стю композиторів (М. Лисенка, С. Гулака-Артемовсь-
кого, К. Стеценка, Я. Степового...). Деякі із творів
«Саду божественних пісень» Г. Сковороди стали народ-
ними піснями. Ця пісенна лірика живить душу, яріє жит-
тедайною енергією найкоштовніших смарагдів. Пісні та
романси про кохання сповнені невимовної краси, гли-
бинних почуттів, грановані чудодійними струменями
нетлінної енергії благодаті, оповиті мереживом непере-
вершених диво-слів. Їх створили Є. Гребінка, В. Забіла,
М. Петренко, О. Чужбинський, С. Руданський, Л. Глібов,
І. Франко, Леся Українка та ін. Чимало пісень та роман-
сів увійшло в народний побут із театралізованих вистав
Г. Квітки-Основ'яненка, М. Кропивницького, М. Ста-
рицького та ін. «У щасливий час вкраїнським словом
почав співати І. Котляревський» (І. Франко). Особливої
популярності набули пісні з музикою опер «Наталка
Полтавка», «Тарас Бульба» М. Лисенка та «Запорожець
за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського. Довершеність ме-
лодійної лінії та біблійна глибинність властиві пісням
на слова Т. Шевченка. Вони «відзначаються найвищою
простотою форми і змісту, композиції і вислову, – про-
стотою, безпосередністю і природністю, що їх наді-
буємо в найкращих народних піснях...» (І. Франко).
«Спущені між простий народ як народні пісні, як пере-
кази старовини, що відображають славу предків, вони
дуже небезпечні». Бо народ бачить у них відображену
помсту, підбирається повторити діла, що так прослав-
ляються в піснях Великого Кобзаря.

Ліричні пісні надзвичайно артистичні. Сповнені
незбагненого чару, вони спричиняють у слухача гли-
боке задоволення та непоборне бажання слухати їх
знову і знову. Вони пішли в народ, бо естетичні почуття
авторів пісень стали співзвучними настроям слухача,
відповідали його духу і звичаям. Досягли вершин світо-
вого визнання глибоко оптимістичні, дотепні, жартів-
ливі пісні до метелиць («Ти казала: «Прийди-прийди»»),
до гопаків («Од Києва до Лубен»), до козачків («Дощик-
дощик»), до польок («Ой, сусідко, сусідко!»), до вальсів
 («Сонце низенько»), до чардашів («Ой купив мені
милий хусточку шовкову») тощо – як симбіоз ритміч-

ного слова, голосу й руху (колективний спів, танок); як засіб піднесення енергії, коли людина відчуває себе частиною однодушно налаштованої спільноти, набирається самопевності, доброго настрою, добрих помислів.

Жанрове багатство народної пісні воістину невичерпне. Його можна назвати сукупністю ментальних ниток, яка формує свідомість. Пісня до пісні, добрий настрій до добрих помислів, незбагненні таємниці мелосу до танкових рухів, невмирущість духу народного до його жаги свободи, ліризм і нахил до філософської мрійливості... Ось безліч психологічних домінант, які діють на почуття і фантазії слухача через його відчуття краси. Вибудовують світогляд, скеровують свідомість. Автор пісні як творець, вкладаючи власні емоції в красну форму, викликає суголосні образи й почуття у своїм слухачі. Коли щирість і сила емоцій автора відповідають змістові й естетичним вимогам слухача, тоді пісня набирає впливу непереможного, вона стає народною, а пісенна творчість – продуктом соціального й історичного процесу, об'єднує сферу філології, музики зі сферою культури, етнології, соціології. Ось чому музика – категорія державна (Л. Толстой).

Це стосується й пісенної спадщини, бо вона допомагає виховувати естетичні вимоги й духовні запити слухача, настроює людину на добро, на злагоду, на сприйняття краси. А відтак і лікує її. Піфагор стверджував: «Як лікарське мистецтво використовується для очищення тіла, так музика – для очищення душі». Хороша музика може поліпшити душу, а погана – знівечити. Тому музика є засобом гармонійного розвитку людини. Можна розбалансувати людину, якщо інструментом негативного впливу стане рок- та поп-«музика», що є джерелом негативних рефлексів – страху, агресії, злості, тривоги та ін. Сучасні «музичні» ритми нав'язуються молоді. Часто формують стиль її життя, моральні цінності, які йдуть у розріз із Заповідями Божими і здоровим глуздом.

Музика й пісня володіють великою силою. Як кожна сила, вони можуть бути використані або на творення блага, або на руйнацію. Класична, церковна та народна музика слугує стимулятором духовного пошуку та зросту, відвертає людину від нічого, скеровує її до совісті, просвітлення. Прикладом уміння керувати свідомістю та поведінкою людей у державних масштабах є хроніка проведення свят пісні на Полтавщині в 30–40–50-х роках минулого століття. Надалі наведемо цю хроніку.

1935–1936 роки

МОСКВА. По рішенняу Президиума ВЦСПС 27 сентября (в течении года) будет проведено четыре вечера-спекла национальной художественной самодеятельности РСФСР, Украины и Закавказья <...>. Первый показ художественной самодеятельности национальных республик будет проведен 10 ноября (Большой театр) [4, № 45 (271), 29.09.1935 г.] Москва. Декада украинского искусства и литературы (март 1936 года).

УКРАЇНА. Про проведення фестивалю української пісні, музики й танцю. Постанова ЦК ЛКСМУ. Основні завдання:

а) запровадження української пісні, музики, танцю в побут молоді, організація нових хорових, музичних і танцювальних гуртків і добір до них керівників;

б) широкий показ досягнень у справі опанування молоддю української пісні, музики й танцю і виявлення в їх середовищі нових талантів.

У фестивалі беруть участь кращі колективи і окремі виконавці, що висуваються від колгоспів, радгоспів, районів, областей. Проведення міжнародного фестивалю приурочується до міжнародного юнацького дня (3 вересня) [2, № 115 (2605) від 21.05.1936].

ЛАЗІРКИ. Вечором урочисте відкриття райколбуду. Буде поставлена п'єса «Нагалка Полтавка» та масові гуляння [5, № 58 (202) 1.05.1936].

ЛАЗІРКИ. Утворено райкомітет по проведенню фестивалю української пісні і танцю з таких товаришів: Хохлов (секретар РК ЛКСМУ) – голова комітету, Андрущенко (від РПК), Паук (від редакції), Новак (від РВК), Очагін і Підтоптаний (від спілок), Хаскін (Тарандинці), Копотун (радгосп «Комсомолец»), Сващенко (радгосп ім. Куйбишева) і Гаврик (зав. райколбуду) <...>. 18.07.36 р. провести нараду в Лазірках із кращими співаками, танцюристами, музикантами та керівниками різних самодіяльних гуртків [5, № 84 (228) від 28.06.1936].

МОСКВА. 7 липня 1936 року в Кремлі – показ ансамблів-учасників першої всесоюзної олімпіади (присутні: Сталін, Молотов, Орджонікідзе, Мікоян, Хрущов...) [2, № 157 (2647), 10.07.1936].

ЛАЗІРКИ. Струнний оркестр Лазірок гарно виконав ряд революційних і народних пісень. Серед членів музгуртка слід відзначити скрипача Войтенка, який подав високу музику на скрипці. Проте лазірківському музгурткові можна пред'явити більші вимоги. Ці вимоги йому під силу. Перший вечір фестивалю показав, як зростає й розвивається українська пісня [5, № 117 (261) 3.09.1936 р.].

КИЇВ. Жовтень 1936 року. Перша олімпіада самодіяльних гуртків.

Українська олімпіада на екрані. Українська студія Союзкінохроніки випускає звуковий кінонарис про першу українську олімпіаду самодіяльного мистецтва, яка відбулася в Києві з 5 по 9 листопада 1936 року (найскрапші виступи учасників, які отримали премії). Виступ тов. Хвилі. Автор – оператор нарису – О. М. Шаповалов [2, № 261 (2751), 14.11.36 р.].

1948 рік

ЛАЗІРКИ. Завдання партійних, комсомольських і культпросвітних організацій – всіляко сприяти поширенню кращих радянських пісень серед трудящих, особливо молоді <...>. Основною формою поширення та вкорінення пісень є регулярне проведення районних семінарів заспівувачів (по 2-3 з кожного села). Через них самодіяльні колективи отримували тексти тогочасних пісень, в тому числі і рекомендованих. Для керівництва семінарами виїжджали кваліфіковані диригенти та концертмейстери зі столиці, обласних центрів [5, № 49 (407), 17.06.1948 р.].

5-го вересня 1948 року в районному Будинку культури відбувся огляд художнього самодіяльного мистецтва Лазірівського БК <...>. Майстерно виконували під акордеон соло т.т. Паріюц – «Снова замерло все до рассвета»; Гопченко – «Хороши весной в саду цветочки» і «Карії очі». Особливо слід відзначити майстерне виконання учасницею культбригади т. Зубчук українських народних пісень: «Чого вода каламутна», «Ой, я дівчина Полтавка» і ін. Дзвінкий і ніжний голос, багата міміка справляли гарне враження. Нею ж був виконаний «Циганський танок» з опери «Последний табор» (Б. О. Хоменко) [5, № 73 (431), 9.09.1948 р.].

1949 рік

ПОЛТАВА. Районні і міські «Свята пісні» відбуватимуться по неділях з 7-го серпня. Цей масовий огляд хорової і музикальної культури трудящих завершиться святом пісні і танцю, що відбудеться у Полтаві наприкінці вересня. Для виконання під час свята рекомендовані пісні: «Гімн Радянського Союзу», «Пісня про Сталіна» (сл. М. Рильського, муз. Д. Ревуцького), «Пісня про Хрущова», «Колхозная песня о Москве», «Песня о Родине», «Песня о Советской Армии», «Гімн демократичної молоді світу», «Пісня про Лялю Убийвовк», «Пісня про Марію Лисенко», «Застольна колгоспна», «Дівчата з Донбасу», «Дівчино моя, переяслівко», «Удень я працюю», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Пісня про Дніпро» (С. Долматовський, М. Фрадкін), «Пісня про Сталіна» (сл. і муз. Х. Литвиненко) [3, № 137 (5658), 10.07.49 р.].

ЛАЗІРКИ. Новоорганізований ансамбль пісні, музики і танцю (худ. керівник В. Житков) за короткий час вивчив багато пісень. Зі своїм пісенним репертуаром ансамбль побував з концертами в колгоспах району. 15–16 липня 1949 року відбувся районний семінар колгоспних заспівувачів і керівників хорів, де вивчено репертуар до «Свята пісні». З 1-го по 15 серпня відбудеться «Свято пісні» на селах, 28 серпня – в райцентрі (Лазірках). У зведеному хорі приймуть участь 1000 чоловік [5, № 57 (521), 17.07.49 р.].

ПОЛТАВА. Хроніка підготовки за перше місце. Щовечора з районного БК лине пісня. Це учасники хорового колективу Лазірівського БК розучують «Пісню про Сталіна» на слова М. Рильського. Хор, який складається з 40 чоловік, уже вивчив 16 пісень. В липні він двічі виступав перед колгоспниками <...>. Учасники підготували до постановки також одноактну п'єсу «Ганночка» та монтаж «Товариш урожай». Підготовка для свята пісні проводиться у всьому районі. Уже створено 36 хорових колективів. З керівниками цих гуртків і їх спілувачами проведено семінар (понад 100 учасників) <...>. Через місцевий радіовузол систематично організовано трансляцію відібраних для свята пісень <...>. Лазірівські самодіяльні колективи готуються так, що на «Свята пісні і танцю» завоювати перше місце [3, № 150 (5671) від 29.07.1949 р.].

ЛАЗІРКИ. Святування дня пісні в райцентрі. «Козачою думою про Сталіна» розпочинає виступ

хор Лазірівського районного БК під керівництвом В. Житкова. Злагоджено і майстерно виконує «Козачу думу». Виступали також кращі солісти БК: Зубчук, Пунько, Лахманюк. Їх знають по виступах не тільки в районному центрі, а й в усіх селах району. Біля 4-х годин тривали виступи художніх самодіяльних колективів колгоспів. В них прийняли участь понад 500 осіб (Б. О. Хоменко) [5, № 63 (528) від 1.09.1949 р.].

ПОЛТАВА. IV обласний огляд художньої самодіяльності. Виступили учасники Гадяцького, Чорнобаївського, Лазірівського, Зіньківського та багатьох інших районів <...>. [3, № 207 (5728) від 16.10.1949 р.].

ПОЛТАВА. Театр ім. Гоголя. На IV обласному огляді художньої самодіяльності <...> – переконливі виступи ансамблю пісні і танцю Решетилівської артлілі ім. Кл. Цеткін <...> ансамблю бандуристів м. Миргорода (худ. керівник В. Житков)... [3, № 208 (5729) від 18.10.1949 р.].

1950 рік

ЛАЗІРКИ. 11 червня – свято Пісні в райцентрі <...>. З'єднаний хор (понад 400 співаків) під керівництвом О. Третяка виконав «Гімн Радянського Союзу» [5, № 48 (719) від 14.06.1950 р.].

ПОЛТАВА. У жовтні відбудуться районні, міські й обласні огляди художньої самодіяльності молоді [3, № 185 (5445), 1950 р.].

ПОЛТАВА. В грудні цього року на Україні проводитимуться сільські, районні, міські та обласні огляди художньої самодіяльності <...> кращі колективи та окремі виконавці <...> поїдуть на республіканську олімпіаду, де будуть відібрані найдостойніші <...> для участі в декаді українського мистецтва в Москві <...>. Минулого року (1949) на республіканській олімпіаді ансамбль решетилівських вишивальниць зайняв друге місце. Миргородський ансамбль бандуристів – III-тє місце [3, № 241 (6022) від 2.12.1950 р.].

ПОЛТАВА. Хор держкурорту (худ. керівник В. Житков) майстерно виконав «Кантату про Сталіна», пісні колгоспного села, російські та українські народні пісні, грузинські пісні на тексти Д. Гурамшвілі [3, № 246 (6027) від 9.12.1950 р.].

ПОЛТАВА. Театр ім. Гоголя з ранку до пізньої ночі заповнений людьми <...>. На залитій світлом сцені <...> звітують колгоспні хорові капели з Чорнобаєва і Лазірок, Шрамківки і Машівки <...>. Огляд художньої самодіяльності ознаменувався радісною подією: в ньому беруть участь самодіяльні колективи колгоспів, бригад, ланок, хор ланки Лазірівського колгоспу ім. Димитрова <...>. Виступи: після Лазірівської хорової капели – Полтавський паровозоремонтний завод, <...> виконавці-одинаки [3, № 258 (6039) від 24.12.1950 р.].

Доповнення (від автора). Серед виконавців-одинаків виступила М. С. Зубчук. Виконувала пісню «Місяцю ясний, зорі прекрасні». За майстерне сольне виконання пісні журі присудило їй III-тю премію на обласному

огляді самодіяльності. Окрім того, вона виступала в складі хорової капели².

1951 рік

ЛАЗІРКИ. 10 червня – День пісні і танцю в Лазірках. Зведений хор (кер. Зведеного хору – К. Є. Черановська) виконав пісні: «Пісня про Сталіна», «Ми за мир», «Москва-Пекін», «Пісня про Нову Каховку», «Ой чого ти, земле, молодіти стала» та ін. <...>. Виступили колективи Лазірківського районного БК та Лазірківської середньої школи (керівник – учень 10 класу Ярмоленко) [5, № 48 (719) від 14.06.1951 р.].

Марія Зубчук – солістка Полтавського театралізованого ансамблю пісні і танцю.
Фото 1. 1950-ті рр.

МОСКВА. 15 червня 1951 року почалася в Москві декада українського мистецтва і літератури... [3, № 117 (6160) від 14.06.1951 р.].

ПОЛТАВА. 24 червня о 4-й годині дня в парку «Перемога» почнеться обласне Свято пісні. В ньому візьмуть участь зведений хор в складі 5000 співаків і зведений танцювальний колектив у складі 200 чоловік <...>. Зведений хор виконає «Гімн Радянського Союзу» та України і 16 рекомендованих пісень. На трьох спеціальних майданах в парку «Перемога» виступатимуть учасники художньої самодіяльності всіх районів області <...>. 19 червня – чергова репетиція зведеного хору і зведеного танцювального колективу. 23 червня відбудуться генеральні репетиції [3, № 117 (6160) від 14.06.1951 р.].

² Усі наведені фото є власністю М. С. Зубчук та Л. Д. Зінчук, надані ними для цієї статті. – Авт.

ПОЛТАВА. Сьогодні в парку «Перемога» відкривається обласне Свято пісні і танцю <...>. В ці дні в столиці нашої Батьківщини проходить декада українського мистецтва і літератури <...> з величезним успіхом [3, № 124 (6167) від 24.06.1951 р.].

Доповнення (від автора). Цього року районний самодіяльний хор не брав участь в обласному Святі пісні. Від Лазірківського БК були делеговані лише два виконавці: М. С. Зубчук та В. О. Гопченко, який на обласному святі виконав пісню «Чорнії брови, карії очі». За майстерне виконання М. С. Зубчук романсу «Тихесенький вечір на землю спадає» її виокремили серед усіх виконавців на обласному Святі пісні. Там же посипалися їй запрошення до театрів Києва, Полтави, Москви. Марія Станіславівна обрала Театралізований хоровий ансамбль Полтавської обласної філармонії.

Витоки хорового співу в Лазірках сягають далекого XVII сторіччя, коли на розлогих берегах Сліпороду, що на Полтавщині, козаки започаткували поселення, про яке вже 1859 року зазначено в довіднику: його відстань від повітового містечка Лубни – 27 верст. Кількість дворів – 135. Число мешканців: чоловіків – 466, жінок – 459. Церква православна – 1. Ярмарків – 2. Селітрові бурти [1].

Багато осілих козаків згадували, як «аж до моря заporожці степ широкий крили», як «довго-довго кров козацька степами текла-червоніла». Козаки – «народ одчайдушний, все життя якого було повите і виплекане війною» (М. Гоголь). Тому й лунали на берегах Сліпороду козацькі пісні, в яких – і сторінки неймовірних страждань, й історія запеклої звитяжної боротьби з ворогами. Пригадували, як чумаченькам «степ-доріжка пахла»... Як тужила жалями пісня на безмірї безмежних степів про те, що вони «насіяли, наорали, а нікому жати», як «плакала дівчинонька <...>, шовком шила задля того козаченька, що вірно любила». Як діти, оселя, господарство лишалися на руках жінок, котрі бували не тільки чесними понад міру, але й не менш хазяйновитими та відповідальними. Моральний і психологічний стан жінок, які чекали повернення своїх чоловіків, найкраще відобразив Т. Г. Шевченко:

*Чого мені тяжко, чого мені нудно,
Чого серце плаче, ридає, кричить
Мов дитя голодне?..*

Жіноче чекання, смутна душа жінок стали джерелом безцінних шедеврів – українських народних пісень. Їх часто співали поодинокі та хором. Пісні єднали людей. «Не з бажання похизуватися, показати свій голос, майстерність <...>, а із потреби вилити почуття» (Ф. Колесса). Виливали їх лазірці не тільки в народному, але і в церковному співі.

Православна церква в Лазірках була освячена, певно, іменем Св. Миколая. У ній духовна гармонія була відчутна і в богослужіннях, і в церковному співі, і в церковному дзвоні, і в душах та серцях людей, котрі звер-

талися до Бога та щиро молилися. Потужне духовне поле зіцлювало людину й очищало все навкруг. Церковний спів гармонійним звучанням передавав хвалу Творцю, його безмежну велич та глибинне уособлення Божої мудрості. Велика будівля церкви збереглася до по-

вдяки їм удалося відновити імена багатьох учасників церковного хору Лазірок: Йосип Петрович Піскун, Ганна Іванівна Мороз, Катерина Пилипівна Лисуненко, Лукія Порфирівна Стеценко, Євдокія Іванівна Піскун, Дмитро Васильович Шовкопляс, Андрій Васильович

Виступ зведеного хору на обласній олімпіаді. Фото 2. Полтава, Снівоче поле, 1951 р.

чатку Великої Вітчизняної війни. Атеїсти ХХ століття перед війною застосовували її як зерносховище. Щоб зерно не дісталось фашистам, церкву було спалено перед вражою навалою в Лазірки. Згоріло все. Лишився тільки великий гранітний фундамент.

До війни церкву закрили, але дух вірян знищити не могли. Церковні традиції віцїли. Коли з церкви зроби́ли зерносховище, люди, відчуваючи цілющу силу богослужіння й церковного співу, збиралися в окремій сільській хаті. Іноді з батюшкою, якого запрошували з Лубен на великі свята. Він проводив богослужіння. Віряни співали хорові церковні пісні. Ніхто людей не примушував це робити. Це була невимовна потреба й потяг душі до Бога. Ті люди – наші батьки й матері, які мали унікальні голоси. Керівником церковного хору, на думку моїх односельців, був Йосип Петрович Піскун, репресований 1937 року. Він загинув у таборах, що засвідчила 2011 року Софія Олександрівна Піскун – дружина його сина Миколи Йосиповича. Інформацію про учасників довоєнного церковного хору мені допомогли зібрати по крупинках мої односельці, близькі люди яких співали в цьому хорі. Я дуже їм вдячна. Це М. С. Зубчук, Є. С. Носова (Мороз), І. В. Бондаренко, В. І. Кайдаш, Л. Д. Зінчук (Кайдаш), Н. М. Комарова (Стеценко), О. С. Міщенко, О. Гречана, О. Машенко. За-

Шовкопляс, Сергій Васильович Шовкопляс, Василь Олексійович Вовченко, Олексій Олексійович Вовченко, Марина Назаренко, Наталка Назаренко, Катерина Іванівна Приймак, Ганна Іванівна Шовкопляс, Ганна Іванівна Бондаренко, Вакула Семенович Антоненко, Микола Тимофійович Васи́линов, Ганна Порфирівна Васи́линова, Софія Іванівна Гречана, Марія Іванівна Улитко, Одарка Федорівна Кайдаш, Одарка Андріївна Кайдаш, Марія Юхимівна Гришко. Прізвища інших хористів, на жаль, до цього часу мені не вдалося встановити.

Стеценко (Бас) Лукія Порфирівна, 1903 року народження, мала надзвичайно красивий, сильний, правильно поставлений від природи голос – лірико-драматичне сопрано. З восьми рочків (з 1911 року) вона співала в церковному хорі епізодично, а з 12-ти (1915 рік) – регулярно. Виконувала соло в супроводі церковного хору М. С. Зубчук. Голосом надзвичайно рідкісного тембру та широкого діапазону супроводила вона хоровий церковний спів, виконуючи «Христос воскресі». Наприкінці війни в Лубнах багато людей ішло до церкви послухати спів хору та чотирнадцятирічної Марії Зубчук. Учасницею художньої самодіяльності в Лазірках вона стала з 1948 року, коли переїхала з Лубен до Лазірок.

Коли співаки церковного хору зробилися учасниками художньої самодіяльності в Лазірках, зараз достеменно не відомо. Уже немає змоги в когось про це запитати. Тож я наведу розповідь О. М. Гречаної. Вона в телефонній розмові зі мною, зі слів своєї матері Софії Іванівни Гречаної (Шаповал), надала яскраву оповідь про культурне життя в Лазірках середини 1920-х років. У селі ставили драматичні вистави. Серед них «Назар Стодоля», «Лимерівна», «Украдене щастя», «Ой не ходи, Грицю», «Сватання на Гончарівці». Остання була особливо талановито поставлена. У постановках задіявався хоровий колектив. Художній керівник народного

*Учасниця хору художньої самодіяльності 1952–1975 рр.
Воля Костянтинівна Міщенко.
Фото 3. 1950-ті рр.*

театру був надзвичайно талановитим артистом-самоподком, виконував головні ролі у виставах, мав надзвичайно красивий голос та величезний успіх у глядачів. Як глядачка та шанувальниця самодіяльного артиста, Софія Іванівна на його честь свого первістка назвала Степаном. На жаль, О. М. Гречана прізвища його вже не пам'ятає. Саме тоді відбувається входження співаків церковного хору в колектив лазірківської художньої самодіяльності. У 1920–1930-х роках керівником церковного хору був Й. П. Піскуна. У середині 1930-х років, як розповідає М. С. Зубчук, він став керівником районного самодіяльного хору: імовірно, десь після січня 1935 року, коли Лазірки зробили районним центром.

Постанова ЦК ЛКСМУ від 21.05.1936 року спрямувала зусилля парткерівництва на впровадження укра-

їнської пісні й танцю в побут молоді й організацію фестивалів (свят пісні). У Лазірках було утворено районний комітет із проведення цих свят. До складу комітету входив Гаврик – завідувач райколбуду. Проведення міжнародного фестивалю приурочувалося до міжнародного юнацького дня, 3-го вересня 1936 року. Для проведення фестивалю був створений районний хор художньої самодіяльності в Лазірках. Усі учасники церковного хору ввійшли до складу районного хору. Цей хор під керівництвом Й. П. Піскуна, за свідченням М. С. Зубчук, на обласній олімпіаді посів перше місце і, як переможець, був делегований до Москви, де здобув призове місце на Всесоюзній олімпіаді народних хорових колективів, виступав у складі зведеного хору в Колонному залі Кремля. Є дещо інше свідчення Є. С. Носової про долю самодіяльного хору. Про це 2012 року вона розповіла Н. М. Стеценко. Мова йшла про 1937 рік. Євдокія Сергіївна була тоді семирічною дівчинкою і зам'ятала, як її мати (Ганна Іванівна Мороз) – учасниця художньої самодіяльності – разом із хором виступала на республіканській олімпіаді в Києві, а також, що хор став тоді переможцем. Кожен учасник творчого колективу був премійований добротним взуттям, яке приміряв індивідуально. Сама ж премія складала 2000 карбованців. Тоді до Лазірок відправили дві залізничні платформи, завантажені будівельним лісом для нового Будинку культури в селі. Невдовзі хор-переможець мусив виступати в Москві, але туди не доїхав у зв'язку з арештом Й. П. Піскуна. Наведу список хористів: О. І. Воронокущинська, Г. В. Бондаренко, Х. І. Ковба, М. Ю. Гришко, А. І. Воронокущинська, С. Г. Якуба, Г. І. Шовкопляс (Мороз), П. Ф. Шовкопляс, М. І. Улитко (Шаповал), Г. Кобзар, М. Назаренко та Трохим Ковба (керівник хору). Фото учасників хору, премійованих 1937 р. на республіканській олімпіаді України, є власністю моєї землячки Віри Бабенко (с. Лазірки). Усього їх 16, але Є. С. Носова влітку 2012 року (у присутності І. В. Бондаренка та Н. М. Стеценко, яка й надала мені інформацію) на тій світліні згадала лише 12 осіб.

Відомо, що в роки окупації (1941–1943) жителі села співали на весіллях. Про одне з них мені розповіла моя рідна сестра В. К. Міщенко 2005 року. У її пам'яті постали події пізньої осені 1942-го. Святкували весілля. Під наглядом фашистів. Сестрі особливо запам'ятався запрошений на весілля О. Ф. Приймаков – стрілочник роз'їзду 156-й кілометр Південно-Західної залізниці. Він майже безупинно протанцював усе весілля, багато співав. Можливо, відчував, що невдовзі буде страчений як організатор диверсії. 25 лютого 1943 року цей чоловік організував зіткнення двох ворожих ешелонів. Один прямував до Німеччини з награбованою пшеницею, а другий віз на фронт танки.

У тяжкі післявоєнні та повоєнні роки спів, особливо хоровий, давав сили в нелюдській за напруженою праці, породжував надію на краще майбутнє. Пісні кликали людей до борні за життя. Гуртували людей. Для багатьох були чи не єдиною радістю та опертям у житті. Як своєрідні генератори глибинної духовної енергії,

*Учасниця хору в післяокупаційний та повоєнний період
Пелагея Іванівна Міщенко (Парпура) (ліворуч).
Фото 4. 1950-ті рр.*

серця хористів зосереджували надію покалічених жорстокою війною – чоловіків, котрі вистраждали перемогу, і тих, кому не судилося дійти до неї; жінок, які діждали своїх чоловіків з війни, і тих, котрі стали вдовами. Найактуальнішою в державі на той час стала відбудова зруйнованих фашистами міст, сіл, заводів, фабрик, колгоспів. Емоційний стан людей в коротенькі хвилини відпочинку після тяжкої роботи спільно виливався в пісні.

Співали народні пісні й сучасні – чудові пісні радянських композиторів на слова відомих поетів, які завжди перебували під прицілним поглядом державних органів влади, – як ідеологічна зброя, спрямована на виховання патріотизму народу. «Дороги», «Землянка», «Катюша», «Соловьи», «Смулянка», «Песня о Родине», «Пісня про Дніпро», «Темная ночь», «Прощай, любимый город!», «Ой, цветет калина», «Далеко далеко», «Пшеница золотая» та ін. – пісенна класика, немов криниця із живою чистою водою.

Працювали люди від зорі до зорі щодня, крім неділі. Працювали тяжко. На колгоспному полі, на свинарнику або в корівнику. Джерелом основного прибутку для колгоспників була тоді своя ділянка та праця в колгоспі. На городах працювали зранку від вранішньої зорі – до виходу на колгоспну роботу – та ввечері після закінчення праці в колгоспі – до вечірньої зорі. Щоденно каторжну працю в колгоспі оцінювали трудоднями. Оплачували їх зерном пізньої осені. Оплата залежала і від зібраного урожаю, і від виконання колгоспом плану державних заготівель. Розподілялася на трудодні колгоспникам лише частка врожаю, що не перевищувала 15% від виконаного державного плану. Мої земляки, як і всі селяни України, мали обмаль часу на дозвілля. Співали, танцювали лише на великі свята, на весіллях, на входи. Іноді – на обжинках. Не часто хористи протягом тижня могли збиратися в клубі на репетиції. Тому проводили їх в оселі господині, яка не працювала в колгоспі. Нагадую про це задля того, щоб не склалося враження, нібито колгоспники в СРСР лише співали й танцювали, як це показано у фільмах «Волга-Волга», «Кубанские казаки» та ін.

Після окупації в районному хорі було 20-25 співаків. Учасницею цього хору була Пелагея Іванівна Міщенко. У середині 1940-х років їхня кількість зросла до 40-50. Хористи часто збиралися на репетиції в хаті Л. П. Стеценко, яка ніде не працювала. Репертуар був різноманітний. Загалом співали українські, російські та радянські народні пісні й романси.

Лазірківський районний самодіяльний хор – учасник і призер обласної олімпіади. Фото 5. Полтава, 1948 р.

Згадую своє дитинство і юність. Вони пройшли на рідному Сліпороді. По один бік річки в чистому сутінковому повітрі «не лякала вечорову пісню не менш чарівна пісня хлопців і дівчат». Вона захоплювала нашу увагу, полонила серце і душу, високо злітала в небо. Не менш задушевна, щира, чарівна пісня лунала на другому березі Сліпороду. То був чотириголосий народний переспів молоді одного та другого берегів річки. Динаміка цього переспіву набирала характеру неоголошеного змагання: хто кого переспіває та наповнить околиці Лазірок більш чудовими переливами дівочих голосів, чия пісня сильніше вхопить за серце людей, розбурхає хвилі їхніх почуттів, заволудіє їхніми думками та які чоловічі голоси допоможуть поставити крапку в цьому змаганні. І так щогляжя. У вихідні. Мамині та вечорові пісні на берегах Сліпороду були для моєї душі великим дарунком долі. Це я зрозуміла вже дорослою. Вплив народної пісні був безмежний, часто незбагнений і неосяжний на рівні підсвідомості. Домінантою гармонії того незбагнено високого дійства було багатоголосся.

1948 року в Україні поширюється досвід відділу пропаганди і агітації Київського КПБ(У) стосовно проведення регулярних семінарів заспівувачів. Поширенню досвіду в районі приділяли велику увагу голова Лазірівського райвиконкому Іван Васильович Данилець і його заступник Іван Степанович Кацалап. Організували роботу районного хору завклубом Л. Жерновий, начальники райвідділів Д. Назаренко (відділ культури) і П. Гагара. Величезні зусилля з утілення досвіду спрямувала М. С. Зубчук. Регулярно в Лазірках проводила репетиції з хористами, а перед Святами пісні – щоденно. Вимогливий голова райвиконкому зобов'язав Марію Станіславівну вести журнал відвідування репетицій хористами, контролював його особисто після кожної репетиції. У далекому 1948-му М. С. Зубчук стала учасницею і водночас солісткою хору, офіційно отримала статус хорового заспівувача, брала участь у регулярних районних семінарах колгоспних заспівувачів. За дорученням районної комісії з підготовки та проведення свят пісні вона їздила селами району, активно долуча-

лася до оглядів самодіяльних сільських клубів, готувала з ними по три пісні для виступів на районному фестивалі в Лазірках, як член журі відбирала талановитих виконавців для сільських та районного хорів. 5 вересня 1948 року на районному святі пісні районний хор став переможцем. Був делегований на обласну олімпіаду в Полтаву.

1949 року для підготовки свят пісні та керівництва семінарами заспівувачів парткерівництво УРСР надіслало кваліфікованих концертмейстерів: для Лазірівського районного хору художньої самодіяльності ним став В. Житков. Основна його посада – художній керівник хору держкурорту м. Миргорода, проте як виїзний концертмейстер він був керівником хору та директором районного БК в Лазірках, періодично приїздив туди для підготовки завершальних виступів перед районними та обласними фестивалями української пісні, музики, танцю. Коли концертмейстер працював у Миргороді, репетиції проводила М. С. Зубчук. Пісенний репертуар самодіяльного хору затверджувався на районних семінарах заспівувачів.

Із відібраних 1949 року М. С. Зубчук талановитих виконавців був організований районний Лазірівський самодіяльний хор. Кількість його учасників зросла до 90 осіб. Разом із відібраними Марією Станіславівною кращими самодіяльними колективами сільських клубів Лазірівський хор виступив на районному Святі пісні в складі зведеного хору, що налічував до 3000 учасників. Це відбулося 28 серпня 1949 року. А 1-го вересня того року районна газета «Сталінець» надрукувала статтю Б. О. Хоменка «Святкування Дня пісні в райцентрі». Зведений хор у Лазірках постав на кам'яному фундаменті церкви, що остаточно згоріла під час війни. Про виступи зведеного хору розповідали мені М. С. Зубчук, О. С. Міщенко та Раїса Федченко, яка на той час була ученицею 7-го класу Лазірівської середньої школи. «Стояли ми, – згадує пані Раїса, – разом з Ольгою Гречаною та Галиною Улитко (Ткач) збоку, ближче до аптеки, бо на фундаменті церкви зведений хор не міг розміститися: було замало місця. Співаків було десь біля трьох тисяч.

Лазірівський районний самодіяльний хор – учасник і призер обласної олімпіади. Фото б. Полтава, 1950 р.

*Лазірківський районний самодіяльний хор перед виїздом на обласний огляд художньої самодіяльності до Полтави.
Фото 7. Полтава, 1956 р.*

Багато з них стояли за межами периметра церковного фундаменту». Наразі я не можу документально підтвердити кількість хористів. М. С. Зубчук та Р. Федченко називають цифру до 3000 хористів. У газеті була надрукована прогнозована кількість учасників зведеного хору – 1000 осіб. Б. О. Хоменко наводить її у статті «Святкування дня пісні...»: чисельність співаків зведеного хору – понад 500 (а це може бути і 1000, і більше). Після виступу на святі пісні Лазірківський самодіяльний хор був делегований на обласний огляд колективів художньої самодіяльності в Полтаву, де посів третє місце. На *фото 3* представлені переможці хорового колективу (*зліва направо*): Уляна Ярова (Ковтюх), Любо́в Ступак, Галина Борисівна Шовкопляс, Ганна Іванівна Мороз, Євдокія Сергіївна Мороз (Носова), Галина Василівна Бондаренко, Анастасія Яківна Іваненко, Лідія Іванівна Приймак, Катерина Пилипівна Лисуненко, Софія Григорівна Якуба, Зінаїда Савівна Шовкопляс, Марія Станіславівна Зубчук (солістка), Антоніна Іванівна Воронокущинська, Валентина Миколаївна Скаржинська. На обласному святі пісні в Полтаві цей Лазірківський районний хор посів третє місце.

Наступного року В. Житков, керівник хору та концертмейстер, періодично приїздив у Лазірки та розучував пісні з хором. За його відсутності Марія Станіславівна регулярно проводила репетиції, готуючи хор до обласного свята пісні. 1950 року вона організувала виїзд учасників художньої самодіяльності на фестиваль до Полтави. Лазірківський районний хор поїхав в обласне місто не в повному складі – лише 37 осіб. Це пов'язане було з тим, що для переїзду в Полтаву надали лише дві автівки. На обласному святі пісні Лазірківський районний хор посів перше місце в одній із номінацій (наразі ніхто не може згадати, в якій). Це було в грудні 1950 року. На *фото 4* Лазірківський районний хор-переможець. На жаль, не вдалося повністю відновити прізвища учасників хору. Маю надію, що земляки

допоможуть мені в цьому. Наводжу прізвища учасників, які вдалося розпізнати. *1-й ряд (зліва направо)*: 2. Уляна Ярова, 4. Ольга Сергіївна Міщенко, 5. Марія Петрівна Ткаченко, 6. Віра Соколова, 7. Віталій Житков (керівник хору), 8. Василь Назаренко (зав. райвідділу культури), 9. Галина Саливон, 10. Зоя Костівна Парюц, 12. Марія Станіславівна Зубчук (солістка), 13. Ніна Гопченко, 14. Антоніна Іванівна Воронокущинська, 15. Галина Дмитрівна Улитко. *2-й ряд (зліва направо)*: 1. Марфа Дяченко, 2. Любов Ступак, 3. Марина Назаренко, 4. Ганна Іванівна Мороз, 5. Феодосія Гусинська, 7. Галина Іваненко, 8. Галина Третяк, 9. Валентина Пантелеймонівна Стеценко. *3-й ряд (зліва направо)*: 2. Микола Приймак, 3. Кость Павлович Гришко, 4. Іван Дяченко, 5. Володимир Воронокущинський, 6. Степан Михайлович Буркацький, 7. Микола Василінов, 8. Віктор Олександрович Клипаченко, 9. Сергій Васильович Шовкопляс, 10. Микола Денисович Улитко, 13. Василь Олексійович Гопченко.

Хористи значно різнилися за віком, починаючи від поважного С. В. Шовкопляса, який співав до війни в церковному хорі, мав сильний красивий голос – бас-баритон, до учнів Лазірківської середньої школи (В. Скаржинська, Р. Федченко, О. Гречана, Г. Улитко та ін.). М. П. Ткаченко була моєю вчителькою, пізніше працювала в райкомі комсомолу. Л. Ступак, Г. Третяк – бухгалтери, В. О. Гопченко – годинниковий майстер, О. С. Міщенко – секретар Величківської семирічки, О. Максимова та З. К. Парюц – працівники райвиконкому Лазірок, Г. І. Мороз та К. П. Лисуненко – колгоспниці, К. П. Гришко – міліціонер. Працівниками швейної артілі були У. Ярова, Г. В. Шовкопляс, С. Г. Якуба; Л. І. Приймак, А. Я. Іваненко, Л. Ступак працювали бухгалтеріями, а Є. С. Мороз та А. І. Воронокущинська – технічними працівниками клубу та райвідділу культури відповідно. Музичний супровід виконував баяніст-самородок Іван Шовкопляс. 1952 року музичним керівни-

ком районного самодіяльного хору став І. П. Горбатенко – вчитель музики Лазірівської середньої школи. При ньому, крім М. П. Ткаченко, в хорі співали інші вчителі: З. Й. Піскун, В. К. Міщенко, Г. Д. Улитко, О. М. Гречана та секретар райкому комсомолу Л. Кайдаш. Під керівництвом Івана Павловича районний хор ще багато років посідав перші місця на пісенних фестивалях району. Унікальними, від природи правильно поставленими – «народними» – голосами володіли Г. І. Мороз, К. П. Лисуненко, С. В. Шовкопляс. До народного наблизилися голоси М. Назаренко та Л. І. Приймак. Унікальним тенором володів В. О. Гопченко. У Д. Шовкопляса був надзвичайно приємного тембру бас. Репертуар хору складався з пісень, рекомендованих партійними органами. Доповнювався він народними піснями, зокрема на слова Т. Шевченка, й тогочасними ліричними піснями радянських композиторів. Хористи співали безоплатно, ввечері після роботи. Репетиції проводили двічі на тиждень по дві-три години. Останній місяць перед святами пісні (і районними, й обласними) – щоденно.

Надзвичайно великий внесок у вивчення історії самодіяльного хору Лазірок зробили М. С. Зубчук, О. С. Міщенко – його учасниці. Вони передали мені фотографії хору 1949 та 1950 років, коли він був переможцем на обласній олімпіаді в Полтаві, розпізнали багатьох із хористів. Неоціненну допомогу надала Є. С. Носова (Мороз). Вона поіменно назвала всіх самодіяльних артистів на світлинах хору 1949 року та ще декількох хористів на фото 1950 року. Велику допомогу у відновленні імен переможців обласного свята пісні 1950 року надали Н. І. Хоменко, Н. М. Скрипка, Т. М. Ігнатова, Л. Д. Кайдаш, В. Бабенко; неоціненну допомогу – Н. М. Стеценко, Є. С. Носова, В. І. Кайдаш, І. В. Бондаренко, Т. Петриченко, щиро вдячна їм за велику організаційну роботу.

Д. Яворницький і Ф. Колесса відзначали, що церковне багатоголосся та середньовічні церковні гами були масово поширені на Полтавщині, піднесли на високий рівень музичну культуру та хоровий спів народу. Це стосувалося і ланцюгового єднання строф у пісні. Це спіральний рух, що має приспівну природу з імпровізаційними змінами в кожній наступній строфі. Його механізм зумовлений безперервністю діалогу поміж солістом і хором, як у церковному співі. «Тільки низом, народними масами та низшим духовенством, – як відзначав академік М. Грушевський, – було збережено вогнище культури в періоди руїни, а також відбулося злиття церковного співу з мистецтвом хорової пісенної культури України». Лазірки не були винятком. Високі традиції церковного співу надихали народ не тільки на розвиток музичної культури та пісні, але були й джерелом високої духовності, підґрунтям для вкорінення високодуховних народних традицій. Вони поступово асимілювалися в народну пісню. Певно, тому вона й ви-

кликає «сильне і потрясаюче зрушення в нашій нутрі» (І. Франко). «Народні пісні, так само як мова, є органічним витвором народного духу: вони живуть і розвиваються у тісній зв'язі із духовним життям народу як його найсильніший вислів» (Ф. Колесса). Народна пісня, що виконується, супроводжується відчуттями слухачів. Вона є зосередженням художньої ліричної кристалізації їхніх вражень і переживань. Тому несе в собі винятково широку суспільну функцію – соціально-виховну і морально-виховну, пізнавальну та естетичну. Уявімо, що в школах навчають українською, у храмах здійснюють службу державною мовою, вдома співають рідною коліскові, в багатьох концертних залах, на різноманітних фестивалях, шоу лине до слухача українська народна пісня!.. Слухач подорожує з нею в минуле, мріє про краще майбутнє, відчуває потужний бойовий дух, звитяжну боротьбу козаків за віру в часи руїни, схилиється перед глибоким драматизмом, звитяжними здобутками козацької доби та часів Великої Вітчизняної війни. Ці чинники впливають на слухача, сприяють відчуттю ним національної ідентичності. Тоді він соціалізується у традиціях свого суспільства, нації, народу, стане патріотом, національно свідомою людиною. Насамкінець «постає питання, скероване К. Юнгом до вчителів: „Ми багато говоримо про виховання особистості, але чому виходить так, що особистість повинна виховувати та людина, яка сама не є особистістю?“» (А. Чернов). Ось чому музика – категорія державна. Бо, по-перше: патріотів можуть виховати тільки патріоти, якими повинні бути керівники держави, сфери культури, соціології й етнології. Насамперед – школа, сім'я. По-друге: вміння впливати музикою на соціум на державному рівні означає вміння керувати його свідомістю, патріотичними настроями, поведінкою, об'єднувати людей.

Народні пісні й церковний спів є резонаторами високіх вібрацій та наповнюють душу людини спокоєм, сердечною вдячністю, співчуттям та любов'ю, породжують упевненість і надію, лікують душу.

Коли складена пісня переходить в уста народу, він її шліфує, надає їй особливий привабливості, яка є потенціалом для впливу музики на формування патріотизму, духовного й інтелектуального рівня людей. Тому музика є категорія державна.

Література

1. XXXIII. Полтавская губернія. Списокъ населенныхъ местъ по свѣдѣніямъ 1850 года. Изданъ центральнымъ статистическимъ комитетомъ министерства внутреннихъ дѣлъ (Обработан Н. Штиглицомъ). – С-Петербургъ, 1862.
2. Більшовик Полтавщини, обласна газета.
3. Зоря Полтавщини, обласна газета.
4. Советское искусство, всесоюзная газета.
5. Сталінець, районна газета Лазірівського району Полтавської обл.

